

GELENEKSEL ANADOLU HALI VE KİLİMLERİNDE NAZAR İNANCI: MUSKA YANIŞI*

*Ayşegül KOYUNCU OKCA***

ÖZET

Türk kültürünün yapı taşlarından birisi olan geleneksel dokumalar çeşitli amaçlar için üretilmiştir. Günlük kullanım eşyası olarak ya da çeyizlik amaçlı üretilen geleneksel dokumalar, yanışları bakımından çeşitli anlamları bünyelerinde barındırmaktadır. Anadolu insanının duygu ve düşüncelerini yansıtmakta en etkili iletişim aracı olan geleneksel dokumalar aslında sessizliğin sesi ve duyulmayan bir haykırıdır. Geleneksel dokumalarda yer alan yanışların anlamları, üretimi yapılan bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte genelde dini inançları, asaleti, gücü ve çeşitli temaları ileten bir semboller kitabı gibidir. Sadece dokuyucuların hünerlerini göstermekle kalmaz aynı zamanda onların mesajlarını da ileten bir aracı vazifesini görür. Yanışların ortaya çıkışında iletişim, en önemli faktörler arasında yer almıştır. Ayrıca geleneksel dokumalardaki yanışlar estetik amaçlar kadar psikolojik etkileri için de ortaya çıkmıştır.

Anadolu'daki önemli inançlardan birisi de kuşkusuz nazar inancıdır. Nazar değmesine engel olmak için de alınan birçok tedbir vardır. Bu tedbirler arasında yer alan muska yazdırma geleneği, geleneksel dokumalarda çeşitli renk, ebat ve şekillerde muska yanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak üretimi yapılan dokumaların en belirgin özelliği kendine has karakteristik özellikleri bünyesinde barındırması ve el emeği yoğun olarak üretilmesidir. Farklı bölgelerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkan geleneksel dokumalar; üretildiği kültürün yaşam biçimini, inançlarını, duygularını anlatan en iyi örnekler olmasının yanı sıra gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada Anadolu halk inançları arasında bulunan, kültürümüzde ve toplumumuzda önemli bir yeri olan nazar inancına değinilmiş, nazar inancına bağlı olarak ortaya çıkmış olan muska yanışları tespit edilmiş, bu yanışların hangi amaçlar için kullanıldığı, geleneksel dokumalardaki durum tespiti yapılarak dokumalardaki kullanımına ve yüklenen anlamlarına dikkat çekilmiştir. Muska yanışının belgelenerek bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyonu Birimi (BAP) tarafından desteklenen 2014HZL014 numaralı "Geleneksel Dokumalarda Muska Motifi" isimli Hızlı Destek Projesi kapsamında ortaya çıkmıştır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr.

kaynaklık etmesi ve geleneksel kültürümüzün içinde var olan bu yanışın gelecek nesillere tanıtılması amaçlanmıştır. Yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli araçlar olan gözlem, söyleşi ve yerinde inceleme teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca dokumalarda tespit edilen muska yanışlarının çizimleri yapılarak ve fotoğraflanarak belgeleme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Yanışlar, simgeler ve semboller bir uygarlığın dili ve yazıtları kadar çok şey anlatabilen sembollerdir. İnsanoğlunun eskiden beri bir tutkusu haline gelen süslemek ve süslenmek geleneksel Anadolu halı ve kilimlerinde çeşitli ebat, renk, simge ve semboller ile ifade edilmiş yanışlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli duyu ve düşünceleri anlatmada kullanılan yanışlara yüklenen anlamların zenginliği ve çeşitliliği, geleneksel dokumaların tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır.

Geleneksel dokumalarda görülen yanışlar, taşıdıkları anlamlara göre gruplara ayrılarak bir sınıflamaya tabi tutulmuşlardır. Doğum ve çoğalma ile ilgili yanışlar, yaşamı simgeleyen yanışlar, ölüm ile ilgili yanışlar şeklinde üç ana grupta incelenmektedir. Konumuz olan muska yanışı ise yaşamı simgeleyen yanışlar grubunda bulunan korunma ile ilgili yanışlar arasında yer almaktadır. Geçmişten günümüze tüm toplumlarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak koruma amaçlı ortaya çıkan ve inanç sistemi içerisinde önemli bir yer tutmayı başaran nazar ve nazar ile ilgili yanışlar, geleneksel dokumalarda da önemli ölçüde kullanılmıştır. Geleneksel yaşamda halk, göz değmeye karşı korunmanın en kolay yolunu dokumalarına nazar yanışını dokumakta bulmuştur. Bu nedenle nazara iyi gelmesi amacı ile halı ve kilimlerin başlangıcında ve bitiminde yer alan kilimlik olarak adlandırılan kısma göz yanışı dokunmaktadır. Böylece, dokumaya ve dokuyucuya göz değmesinin önleneyeği düşünülmektedir. Ayrıca dokumaların bir yerinde mavi boncuk kullanarak nazara karşı önlem alanlar da bulunmaktadır. Göze göz ile karşılık vermek en basit karşı koyma tekniği olarak kabul edilmiştir. Gözden çıkan vurucu kuvvetin zararından korunmanın tek yolu olarak yine gözden faydalanılmıştır. Bu yüzden göz şeklindeki her nesne ya olduğu gibi ya da renk ve biçimi değiştirilerek nazarı uzaklaştırıcı muska yanışı olarak dokumalarda yerini almıştır. Üçgen en basit şekli ile karşımıza çıkan muska yanışıdır. Genel olarak geometrik bir form olan eşkenar üçgen ile sembolize edilen muska yanışı yörelere göre oldukça çeşitlilik göstermektedir. Geleneksel dokumalarda muska yanışı korkulardan korunmak için sıklıkla kullanılan bir yanış olmuştur. Muska yanışının yer aldığı dokumalar bu yüzden Anadolu insanının gözünde çok değerlidir. Çünkü dokuyanın evini, mutluluğunu nazardan ve kem gözden koruduğuna inanılır ve yere serilen bir çeşit nazarlıktır.

Geleneksel sanat ürünlerinin tümünde olduğu gibi geleneksel dokumalarda da yoğun olarak gözlemlenen herhangi bir duyu ve düşüncüyü simgelemek veya belirli bir fikri anlatmak amacı taşıyan, kökenleri inançlara dayanan sembolik yanışlar kişilikten öte toplumca kabul gören ortak değerler taşır, bu yanışların kendilerine özgü anlamları ve hikâyeleri bulunmaktadır. Geleneksel dokumalar geçmişteki kültürel değerlerin günümüze aktarılmasında önemli bir görev üstlenmiş ve insan ile iç içe olan organik bir bağ kurmuştur. Bir arada yaşayan insanların ortak özelliğini, inançlarını, göreneklerini

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

temsil etmiş ve onların diğerlerinden ayrılmasını sağlamıştır. İnsanın ortak döngüleri (varoluş, yaşam, doğum, düğün, üreme, ölüm) üzerine kurgulanan semboller bütün kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de söylenemeyen tüm duygu ve düşüncelerin sesi olarak dokumalara aktarılmış ve tüm insanlığa duyurulmaya çalışılmıştır. Bir takım düşüncelerin topluma kabul ettirilmesinde ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynayan semboller, üretildiği dönemin ya da toplumun yapısı ve değer yargıları konusunda bilgiler veren kitabeler şeklini almıştır.

Mağara ve kaya duvarlarına çizilen işaretlerden günümüze kadar geçen süre içerisinde insanoğlu sembollerini geliştirmiş ve bu sembollerini hayatın bir parçası olarak yaşamından çıkartmamıştır. Geleniğin içerisinde yoğrularak gelenekten beslenen dokumalarda görülen ve insanların mutluluk, korku, inanç ve duygu yoğunluğu içerisinde ortaya çıkardığı sembollerin hepsi insana özgü duygu ve düşünceleri barındırmaktadır. Dokumanın keşfedilmesi ve desenlendirme tekniklerinin geliştirilmesinin ardından yanışlar Türk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir aracı olmuştur. Bu yanışlar renk gibi diğer bir sembolik olguyu da içine alarak sembolik ifadeleri günümüze taşımış ve duygulara tercüman olmuştur.

Yanışlar toplumda bir düzenin oluşmasında da önemli bir rol oynar. Toplum üyelerini bir araya getiren geleneksel değerlerin kökeni unutulmadıkça toplumda sessiz kurallar işlemeye devam edecektir. Yanışlara verilen anlamlar birçok nedene bağlı olarak (coğrafi, sosyo-kültürel, siyasi, dini) değişiklik gösterse de özünde aynı mantık çerçevesinde şekillenmiştir.

Nazar inancı Türk toplumunda doğru olarak anlaşılammıştır. Din ve batıl inancın birbirine karıştığı uygulamalar ile karşılaşmak mümkündür. İslamiyet'te nazarın kabul edilmesi ters etki yaparak toplumda nazarlıklara olan inanç da kuvvetlenmiş ve insanların dua ile birlikte İslamiyet'in ret ettiği ve yasakladığı uygulamaların kullanılmasına devam edilmiştir. Geleneksel dokumalarda da oldukça fazla karşımıza çıkan muska yanışı da bu durumu belgeler niteliktedir. Yapılan alan araştırması sonucu tespit edilen dokumalardaki muska yanışlarının özellikle üçgen bir form etrafında şekillendiği görülmektedir ki üçgen form da muska yanışının çıkış noktası ile olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Hem süsleme amaçlı hem de koruma amaçlı dokumalarda yer alan muska yanışının İslamiyet öncesinde ve İslamiyet sonrasında da kullanıldığı ve kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir.

Kaynağı tarihin derinliklerinde gizli olan nazar kavramı tüm toplumlarda farklı biçimlerde şekillenmiştir. Nazar ve nazarlık inancı toplumun hemen hemen her kesiminde yaygın olarak geçerliliğini ve işlevselliğini korumaktadır. Nazardan korunmak için Anadolu'nun genelinde yöresel olarak çok çeşitli ve birbirine benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Nazardan korunmak için insanların en başta başvurdukları şey, nazara uğrayacak kişi ya da nesnelere, nazarının degeceği düşünülen kişilerden uzaklaştırmaktır. Nazara karşı koymak için koruyucu özelliği olduğuna inanılan muska yazdırma işleminin geleneksel dokumalarda muska yanışı olarak karşımıza çıkması, geleneksel dokumaların sadece kullanım amacı ile dokunmadığını aynı zamanda sevgi, özlem, üzüntü, acı ve inanç gibi duygulara da tercüman olduğunu ispatlamaktadır. Anadolu kadını korkularının üzerine,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

dokumalarında yer verdiği, muska yanışı ile giderek aslında korkulacak bir şey olmadığını ispatlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Dokumalar, Halı, Kilim, Nazar, Muska Yanışı

THE FAITH OF EVIL EYE IN TRADITIONAL ANATOLIAN CARPETS AND RUGS: THE AMULET MOTIF

STRUCTURED ABSTRACT

Traditional weavings; one of the building blocks of Turkish culture are manufactured for various purposes. Traditional weavings that are produced for daily use or as a dowry, accommodates various meanings in terms of their motifs. Traditional weaving, the most effective communication tool reflects the feelings and thoughts of the Anatolian people are actually the sound the silence and heard a shout. The meaning of the motifs' located in the traditional weavings. vary according to the region of production and are usually like a book of symbols conveying religious beliefs, nobility, power and a variety of themes. Not only show off their skills of the weavers also acts as a mediator transmitting their messages. Communication in the emergence of the motifs, were among the most important factors. In addition motifs of traditional weaving, emerged for aesthetic purposes has also emerged as the psychological effects.

One important belief in Anatolia is of course, the belief in the Evil eye. There are many measures taken in order to prevent the evil eye. The amulets print tradition that is one of the measures, emerges as an amulet motif at a variety of colors, the size and shape in traditional weaving. The most prominent feature of the weavings that are produces traditionally to accommodate the unique characteristics of the site and hand-made production. The traditional weavings are encountered in various ways in different regions; are the best examples which describe the lifestyle, beliefs, feelings of the culture that is being produced and as well as have played an important role in the transfer customs and traditions from generation to generation.

In this study the evil eye belief that is between the Anatolian folk beliefs and has an important place in our culture and our society is mentioned, amulet motifs which appeared to be due to the belief in the evil eye faith the have been found, attention is drawn to which purposes of this motif is used, performed due diligence in traditional weaving, the use of weavings and the meaning attributed. It is purposed to source for researchers to do research on this issue by documenting the amulet motif and to introduce this motif that exists in our traditional culture to the next generation. Observation, interviews and on-site inspection techniques that are essential tools in achieving the objective are used in the light of our methods understanding. In addition, by drawing on the amulet motif identified in weaving and photographed documentation was carried out.

Motifs, symbols and emblems are symbols that can tell you a lot as language and inscriptions of a civilization. To decorate and to print that have become a passion of mankind from of old, emerges as motifs

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

expressed by various sizes, colors, symbols. The richness and diversity of meanings given in the motifs that are used to describe thoughts and feelings, has enabled traditional weavings to reach a high level throughout the history.

Motifs seen in traditional weaving, divided into groups according to their meaning are subjected to a classification. They are classified into three main group as: motifs associated with birth and proliferation, motifs symbolizing life and motifs about death. Amulet motif is occurred among motifs in the prevention group that is located in motifs symbolizing life. Motifs associated with evil and evil has been used considerably in traditional weaving. Past and present in all societies consciously or unconsciously emerged and managed to protect an important part in keeping the eyes and motif associated with evil eye belief system has been used considerably in traditional weaving. In traditional folk life, the easiest way to protect against evil eye, found their evil motives are woven texture. Therefore, eye motif is being weaved at the beginning and the end of carpets and rugs called "kilimlik" with the aim of coming good to the evil eye. Thus, it is thought to prevent the evil eye weaving and weavers. There are also people measures in place, using a blue field against the evil eye beads woven. Responds with eye to eye is considered to be the most simple resist techniques. The only way to protect yourself from harm came from the striking force came from eye, again utilized from eye. So each object in the form of eye either as such or by changing the color and shape evil eye amulet as a repellent pattern has taken place in the weavings. Triangle is the simplest form of the amulet motif appears. Overall, the amulet motif symbolized by an equilateral triangle which is a geometric form; rather varies according to region. Amulet motif in traditional weaving; to be protected from fear, has been a motif often used. So; the weavings where the amulet motif take place, it is very precious in the eyes of the people of Anatolia. Because it is believed to protect the weavers' home, happiness from evil and is a kind of amulet that is laid down.

As in all traditional art to symbolize any feelings and thoughts intense as observed in traditional weaving or that is intended to describe a certain idea of the origins accepted other society by the symbolic burning of personality based on the belief that bears common values, there are inherent meaning and history of these motifs. Traditional weavings have an important role in transmitting cultural values of the past to the present day and has established an organic link which is intertwined with human. It represented the common property of the people live together, beliefs, customs and has led to their separation from the others. Man's common cycles (existence, life, birth, wedding, reproduction, death) symbols, as in all cultures also in the Turkish culture was transferred to fabric as the voice of all the feelings and thoughts that can not said and was conveyed to all mankind. The symbols that play a role to impose a set of ideas to society and to be transferred from generation to generation, have take shape as inscription providing information about the structure of society and values.

Caves and rock walls scratch marks in the period up to the present day, human developed symbols and didn't remove these

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

symbols from their lives as a part of life. All of the symbols fed from tradition and that arise in intensity people's happiness, fear, beliefs and feelings are hosting uniquely human emotions and thoughts. Following the discovery and development of patterning techniques of weaving patterns, the Turkish culture has been an important tool to transfer to future generations. These motifs, taking also into another symbolic cases such as color, has a symbolic expression of the emotions today, and has been an interpreter.

Motifs play an important role in the formation of an order in society. The origin of the traditional values that brings together community members, as long as noted silent rules will continue to function in society. Although there are many changes in the meanings given to motifs due to many reasons (geographical, socio-cultural, political, religious) the core has been shaped by the same logic.

Nazar faith is not understood correctly in Turkish society. Religion and superstition, it is possible to encounter each other involving applications. Adverse effects on society by accepting Islam has strengthened the belief in the evil eye amulet and pray with the people reject Islam and continued to prohibit the use of the application. Also very much against the amulet burning in our traditional woven in this case is the nature of the documents. It is observed that the results of research conducted on an area of the fabric detected burning amulet shaped around a particular form triangle triangular form clearly reveals the connection with the exit point of the amulet burning. Both ornamental purposes as well as for the protection of the fabric in one of the pre-Islamic amulets used in combustion and after Islam and is known to be continued to be used.

The concept of evil hidden in the depths of history has been shaped in different ways in all community resources. Nazar amulet and belief remains widely validity and functionality in almost every segment of society. Are found in a wide variety of regional and similar applications throughout Anatolia to protect them from the evil eye. The first thing people have applied for protection from the evil eye, evil people or objects that will be, will be far away from the thought of evil people. To counter the evil eye protection function of the believed to be the amulet printing in traditional woven come up as an amulet burning, but also love that touch only the intended use of traditional weaving, longing, sadness, emotions such as pain and faith proves that the interpreter. Anatolia woman fears on that given place in weaving, have proved that there is nothing to be afraid of going to actually burn the amulet.

Key Words: Traditional Weavings, Carpet, Rug, Evil Eye, Amulet Motif

Giriş

Türk kültürünün yapı taşlarından birisi olan geleneksel dokumalar çeşitli amaçlar için üretilmiştir. Günlük kullanım eşyası olarak ya da çeyizlik amaçlı üretilen geleneksel dokumalar, yapıları bakımından çeşitli anlamları bünyelerinde barındırmaktadır. Anadolu insanının duyu ve düşüncelerini yansıtmakta en etkili iletişim aracı olan geleneksel dokumalar aslında sessizliğin sesi ve duyulmayan bir haykırıdır. Geleneksel dokumalarda yer alan yapıların anlamları, üretimi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

yapılan bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte genelde dini inançları, asaleti, gücü ve çeşitli temaları ileten bir semboller kitabı gibidir. Sadece dokuyucuların hünerlerini göstermekle kalmaz aynı zamanda onların mesajlarını da ileten bir aracı vazifesini görür. Yanışların ortaya çıkışında iletişim, en önemli faktörler arasında yer almıştır. Ayrıca geleneksel dokumalardaki yanışlar estetik amaçlar kadar psikolojik etkileri için de ortaya çıkmıştır.

Anadolu'daki önemli inançlardan birisi de kuşkusuz nazar inancıdır. Türk halk kültürü içinde halk hekimliğinin ve bu çerçevedeki uygulamaların önemli bir yeri vardır (Öger, 2010, s. 1231). Bu uygulamalar arasında nazar değmesine engel olmak için de alınan birçok tedbir vardır. Bu tedbirler arasında yer alan muska yazdırma geleneği, geleneksel dokumalarda çeşitli renk, ebat ve şekillerde muska yanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak üretimi yapılan dokumaların en belirgin özelliği kendine has karakteristik özellikleri bünyesinde barındırması ve el emeği yoğun olarak üretilmesidir. Farklı bölgelerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkan geleneksel dokumalar; üretildiği kültürün yaşam biçimini, inançlarını, duygularını anlatan en iyi örnekler olmasının yanı sıra gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada Anadolu halk inançları arasında bulunan, kültürümüzde ve toplumumuzda önemli bir yeri olan nazar inancına değinilerek ve nazar inancına bağlı olarak ortaya çıkmış olan muska yanışları tespit edilmiş, bu yanışların hangi amaçlar için kullanıldığı, geleneksel dokumalardaki durum tespiti yapılarak dokumalardaki kullanımına ve yüklenen anlamlarına dikkat çekilmiştir. Muska yanışının belgelenecek bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara kaynaklık etmesi ve geleneksel kültürümüzün içinde var olan bu yanışın gelecek nesillere tanıtılması amaçlanmıştır. Yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli araçlar olan gözlem, söyleşi ve yerinde inceleme teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca dokumalarda tespit edilen muska yanışlarının çizimleri yapılarak ve fotoğraflanarak belgeleme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Geleneksel Anadolu Halı ve Kilimlerinde Yanış

Gündelik yaşantısını sürdürmek için farklı arayışlar içerisine giren insanoğlu, yerleşik hayata geçiş ile birlikte çeşitli çözümler üretmiştir. En belirgin başarılarından birisi kuşkusuz atın evcilleştirilmesidir. Başarıyı getiren bir diğer adım ise hem besin kaynağı bulmak hem de yaylak-kışlak arasında ihtiyaç duyduğu, dokuma ve keçeyi üretmek için gerekli olan yün-kıl gibi sıcaktan ve soğuktan koruyan hammaddeyi sağlayan koyun, keçi ve deveyi evcilleştirmesidir. Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği kabul edilen dokuma geleneği, Selçuklular yolu ile Anadolu'ya gelmiş ve gelişimini burada sürdürmüştür (Yetkin, 1973, s. 11). Bu gelişim Selçuklu İmparatorluğu Döneminde önemli ivme kazanmıştır (Soydan, 2013, s. 1289).

Geleneksel dokumaların dünyaya yayılması Türklerin yayılımı ile doğru orantılıdır. Bu yayılım, dokumalar üzerine işlenen yanışlar sayesinde de kolayca izlenebilmektedir. İlk önceleri sıcaktan, soğuktan, tozdan ve rutubetten korunmak için yapılan dokumalara daha sonrasında süsleme özelliği de yüklenmiş ve tekniğin elverdiği ölçüde yapılmaya devam edilerek geleneksel olarak üretimi devam ettirilmiştir. Geleneksel dokumalar başlangıçlarından itibaren sadece insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda psikolojik beklentilerine cevap vermek amacı ile de yapılmaya başlamıştır ve zaman içerisinde toplumların özgün sanat anlayışını yansıtan bir sanat eseri olma özelliğini de beraberinde getirmiştir.

Sanat insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmede kullandıkları bir araç olduğu için diğer bütün duygular gibi korkularını ve inançlarını da yansıttığı bir araç olmuştur. Geleneksel dokuma ürünlerinde görülen yanışlar sadece bir kalıp ya da bezeme olmanın ötesinde, ana işlev olarak iletişimi sağlayan semboller olmuştur. Tarih boyunca Anadolu'da yaşamış çeşitli kültürlerin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

izleri bu semboller sayesinde sürülebilir. Yanışlar üzerinde yapılan ve yapılacak olan araştırmalar kültürel bir tarihin belgeleri olma özelliğini taşımaktadır (Oğuz, 2001, s. 396).

Sembol sözcüğünün İngilizce ve Fransızca tanımlamasında geçen timsal sözcüğü Osmanlıca sözlükte; sembol, simge, suret, resim olarak ifade edilmiştir. Simge yani sembol duyular ile algılanabilir olmayı yani soyut değerleri gösterir ve bunları duyulabilir hale getirir. Simgede belirtmek ve buyurmak özelliği de vardır. Simgeyi çözmek, gizli anlamını ortaya çıkarmak gerekir. Tarih öncesi dönemlerde, insan, edinimleri doğrultusunda bilgi üretmiştir. Bilginin üretilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında ise semboller iletişim aracı olmuştur. Yazının kullanılmadığı tarih öncesi dönemlerde mağara duvarlarına çizilen semboller sözlü tarihin aktarılmasında önemli işlevler görmüştür. Tarih öncesi mit, ritüel ve büyü ile ilişkilendirilen ve yaşamın devamında, doğurganlığın, bereketin artması dileğinde bir çeşit dil oluşturan semboller, daha sonraki zamanlarda belli boyları temsil etmeye başlamıştır (Yıldırım, 2006, s. 371-372).

Geleneksel dokumalar Türklerin kültürünü simgeleyen ve tanıtan en önemli unsurdur. Aynı zamanda gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Yanışlar, simgeler ve semboller bir uygarlığın dili ve yazıtları kadar çok şey anlatabilen sembollerdir. Yanışların geçmişi Türklerin geçmişi kadar eskidir. Sembol bir fikri ifade etmek için kullanılan bir işaret iken, sembolik şekil ise anlatılmak istenen fikrin şeklen ifade edilmesidir. Bu anlayışa göre herhangi bir fikri ve duyguyu anlatmak için yapılan temsili şekiller ve simgeler sembolik yanışlar olarak adlandırılmaktadır. Tarih öncesi çağlardan beri varlığını sürdüren sembolik yanışlar bazen doğada olduğu şekli ile aktarılırken bazen de duygu ve düşüncelerin sonucunda ortaya çıkan şekiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk süsleme sanatlarının temel unsurları arasında yanışların zenginliği ve çeşitliliği yer almaktadır, bu zenginlik ve çeşitlilik sanatın tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasında en büyük etken olmuştur. Toplumların gelenek, görenek, inanç, zevk, sosyal ve ekonomik durumlarının semboller ile ifade edilme biçimi olarak tanımlayabileceğimiz yanışlar aslında bütünü oluşturan küçük parçalardır. Bu küçük parçalar bir araya gelerek dokumaların desenlerini meydana getirirler.

Anadolu'da desene, yörelere göre değişmekle birlikte, motif, yanış, naniş, nakış, örnek, örenek, model, organı (öğrenti) gibi çeşitli isimler verilmektedir. Halk arasında daha çok yanış ve motif kelimeleri kullanılır. Bu çalışmada öz Türkçe olan yanış kelimesi tercih edilmiştir. Literatürde, Fransızca'daki ifadesi ile desen ve motif kelimesi daha fazla tercih edilmektedir. Her yörenin kendine özgü bir deseni bulunmaktadır. Bu desenler üsluplaştırılarak dokunur ve en çok da geometrik motifler, bitkisel desenler, insan ve hayvan tasvirleri, inanç ve geleneklere bağlı semboller ve dokuyucu kadının çevresinde gördüğü malzeme, eşya ya da hayvan tasvirleri geniş yer tutar. Desenlerin büyük bir bölümü Orta Asya Türk geleneklerinin izlerini taşır. Bunların her birinin yörelere göre benzer ve benzemezlikler taşıyan anlamları vardır (Deniz, 2000, 71).

Nazar ve Nazar İnanç

Bilinmezlikler üzerine ortaya çıkan korku, çağımızda kimileri için boş inanç olarak nitelendirilmektedir. İlkel toplumlar ise nedenleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları için birçok şeyden korkarak onları kişileştirmişlerdir. Bu kişileştirme, zaman içerisinde inanca dönüşmüştür. Doğadaki gizemli güçleri, sözcükler, devinimler ve resimler ile simgeleştirerek ya da taklit ederek denetim altına alabileceklerine inanan ilkel toplumların kullandığı simgeler ve yanışlar günümüzde bilinçli ya da bilinçsizce kullanılmaya devam edilmektedir (Ergür, 1997, s. 171). Herhangi bir şeyi simgelemek ya da belirli bir fikri aşılama amacını taşıyan, kökenleri inanç sistemine dayanan sembolik yanışlar, geleneksel olarak üretimi yapılan sanat ürünlerinde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yanışların kendilerine has anlamları ve hikâyeleri bulunmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Nazar kelimesi “N-Z-R” kökünden gelen bir mastardır ve Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça da bakış anlamına gelen nazar kelimesi Türkçede de aynı manaya gelmektedir. Arapçada nazara “elayn”, “isabet-i ayn”, “isabetil ayn”, “isabetü’layn”, Fransızlarda “mauvais oeil”, Amerikalılarda ve İngilizlerde “evil eye”, Yunanlılarda “matisma”, İrânlılarda “bed nezer”, Almanlarda “böser blick” ve Hintlilerde “sihi” şeklinde kullanılmaktadır (Hançerlioğlu, 1984, s. 410, Örnek, 1995, s. 167). Türkçeye geçerken mana değişikliğine uğramış ve “ayn=göz” kelimesi karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. Göz; bakış, bakma, fikir, düşünme, mülâhaza, niyet, dikkat, övgü gibi anlamlar taşıyan Arapça asıllı bir kelimedir. Bu yüzden Araplar göz değmesi için “isabetil ayn” kelimesini tercih etmektedirler (Kömürçü, 2005, s. 63). Nazar kelimesi, kem göz manasına gelmekle beraber daha ziyade gelme, uğrama, değme ve etme fiilleri ile birlikte; nazara gelme, nazara uğrama, nazar değmesi, nazar etme, kötü göz, göze gelme, göz değmesi şeklinde kullanılmaktadır (Örnek, 1995, s. 167). Bu deyimler bakmak, isteyerek ve imrenerek bakmak, göz atmak, yan bakış, negatif bakış anlamlarında kullanılmaktadır (Kuşat, 1997, s. 103-104). Bütün toplumlarda yaygın olarak görülen nazar inancının kökeni, Neolitik çağlara kadar uzanmaktadır (Çıblak, 2004, s. 103, Koşay, 1956, s. 86). Mısır’da, Malta’da, Kuzey Fransa’da, Girit’te, Britanya’da Bronz çağına ait nazarlıklar (amuletler) bulunmuştur. Batı’dan Doğu’ya kadar her toplumda insanlar nazarın varlığını ve kötü etkisini kabul etmiş, nazardan korunmak ya da kurtulmak için tedbir alma yoluna gitmişlerdir (Koşay, 1956, s. 86). Uğursuz gözlerden gelen fenalığı ortadan kaldırmak için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el şeklindeki muskaların kullanıldığı bilinmektedir (Westermack, 1961, s. 10).

Mine Erbek nazarı belli özelliklere sahip kimselerde bulunduğu inanılan; özellikle savunmasız veya göz alıcı insanlara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü bir kuvvet olarak tanımlamaktadır (Erbek, 2002, s. 120). Ömer Büyükçelebi nazarı canlı varlıklar ya da eşyalarda bulunan birçok güzel vasıf ve haller karşısında kalbimizde, gözümüzde ve dilimizde oluşan gıpta, haset ve kıskançlık duyguları, karşımızdaki nesnede birtakım olumsuz ve rahatsızlık verici hallerin oluşmasına sebebiyet veren negatif bir akım olarak ifade etmektedir (Büyükçelebi, 2004, s.13). Amerikalı folklor araştırmacısı Alan Dundes ise nazarı; kişinin, kadın ya da erkeğin, kasıtlı ya da kasıtsız olarak, bir kişiye ya da nesneye, sadece bakarak veya onu överek zarar verdiği fikrine dayanan ve herkesçe kabul edilmiş bir halk inancı olarak tanımlamaktadır (Dundes, 1992, s.258). Bu anlamlarının dışında, yaygın bir inanışı dile getiren bir terim olarak nazar değmesi, az çok herkeste bulunan, mavi gözlü kimselerde daha fazla bulunduğu inanılan, bir güç olarak kabul edilmektedir (Bayrı, 1995, s. 1107). Sedat Veyis Örnek; mavi gözlü, sarı saçlı kimselerin kötü gözlü olarak kabul edilmesinin nedenini, genel olarak karakaşlı, kara gözlü ve esmer olan halkın, bu çizginin dışında kalan kimseleri yadırgadıklarından, bir tür yabancılaştırma duygusu içine girdiklerini belirtmektedir. Bu durumun biçim yönünden farklılık gösteren kimselere karşı dikkatli davranılması gerektiği inanışından ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu değerlendirmesini ise Türkiye’nin şematik özelliğini göz önünde bulundurarak açıklamıştır (Örnek, 1966, s. 122).

Nilgün Çıblak “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar” isimli makalesinde nazar inanışının geçmişten günümüze kadar süregelen bir inanış olarak hayatımızın içerisinde bütün etkinliklerini devam ettirdiğini belirtmiştir (Çıblak, 2004, s. 1). Nazar toplumsal ve kültürel bir ürün olarak tarihi devirlerde olduğu gibi bugün de varlığını sürdürmektedir (Tezcan, 1996, s. 127). Ekonomik, sosyal ve kültürel yönden az gelişmiş toplumlarda nazar inancının daha yoğun olduğu bilinmektedir. Eğitim düzeyi olarak ve ekonomik açıdan daha iyi durumda olanlar günlük yaşamlarında nazara çok fazla inanmadıklarını söyleseler de bu inancın etkisi altında kalarak nazarlık kullanılmaktadır.

İbrahim Bali Vahid Emin, İslam dininde nazarın varlığının kabul edildiğini gösteren sûre, ayet ve hadisler bulunduğunu ifade etmektedir (Emin, 2005, s. 211). Hz. Muhammed’in (s.a.v.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

“Nazardan Allah’a sığınınız. Çünkü göz (değmesi), nazar gerçektir” şeklindeki hadisi, nazar inancının dini yönden de dayanağı olmuştur. Ancak Hz. Muhammed’in (s.a.v.) nazarın varlığını kabul etmesine rağmen, nazardan korunmak için uygulanacak çeşitli pratiklerin ve takılacak eşyaların günah olduğunu ve dinde yer olmadığını söylemesi, nazardan korunmak için kullanılan uygulamaların ve yanlışların ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Bununla ilgili olarak İbn-i Mesud’tan alınan bir hadiste “ağrıları, dertleri gidermek için ne olduğu meçhul şeyler ile muska yazarak afsun yapmak (nazarı ve sair belayı gidermek için), boncuk takmak, sihir yapmak şirk olarak kabul edilir” ifadesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Allah (c.c.), insanlara Felâk (113. Sure) ve Nâs (114. Sure) surelerinde büyücülerin kötülüklerinden, cinlerinden, vesvesecilerin şerrinden kurtulup yalnız kendisine sığınması gerektiğini öğütlemiştir (Çelik, 1974, s. 168).

“Nazarın Afetleri ve Korunma Yöntemleri” isimli kitapta Ömer Büyükçelebi nazarı üç ana grupta incelemiştir. Birincisi kalp nazarı ve afetidir. Kişilerin kalbinde ve gönlündeki meyil Allah rızasının dışında olursa, bu kalpteki düşünce ve duygular saf temiz olmadığından, kalp fesatlık ve hasetle dolar. Kalp nazarı, karşı taraftaki eşyayı veya canlı varlığı negatif olarak etkiler. İkincisi göz nazarı ve afetidir. Göz nazarı, direkt olarak gıpta ya da haset edilen noktayı, insanı veya canlı cansız nesneyi hedef alır. Üçüncüsü ise dil nazarı ve afetidir. Karşımızda gördüğümüz veya uzaktan duyduğumuz insanlardaki, diğer canlılardaki ya da nesnelereki güzel vasıf ve haller üzerinde ilk önce kalben hissettiğimiz, daha sonra gözle ve en sonunda dille ifade ettiğimiz olumlu ve olumsuz görüşlerimizin sonucunda karşı tarafta meydana gelen nazar türüdür (Büyükçelebi, 2004, s. 13-18). Nazarlıklar tüm kem bakışların etkisini azaltan, nazarı uzaklaştıran ve etkisiz kılan, kötü gözlerden koruyan çeşitli nesnelere şeklinde tanımlanmaktadır. Mavi renkli ve göz şeklindeki tüm boncuklar, üzerlik otu, hurma çekirdeği, çörek otu, sarımsak, kaplumbağa-deniz-yumurta kabukları, kartal pençesi-tırnağı, kurban gözü, hayvan kafatası, tavuk-güvercin pisliği, koç-geyik boynuzu, kuru karanfil, iğde dalı, incir, soğan-sarımsak kabukları, şap, çan, eski para, nal, delikli taş, ağaç parçası, üzerlik kurşun, civa, altın ve gümüşten yapılmış maşallah yazılı ya da el şeklindeki tüm objeler, hocalara yazdırılan muskalar nazarlık olarak gündelik hayatta karşımıza oldukça çok çıkmaktadır (Akalin, 1993, s. 247, Tatlılıoğlu, 1998, s. 9).

“Koruyucu Tılsımlar” isimli eserinde Desmond Morris “Muska” sözcüğünün Latince “muskaum”dan Arap diline, oradan da Türkçeye geçtiğini belirterek, Arap dilinde “taşımak” anlamındaki “hamele” sözcüğünden türediğinin de iddia edildiğini vurgulamıştır. Ayrıca muska, maskot ve nazarlık ilişkisine de değinmiştir. Muska, sahibini kötülüklerden koruyan bir nesnedir. Maskot, sahibine ya da temsil ettiği gruba şans getiren bir nesne ya da insandır. Nazarlık, hem kötü etkilerden koruyan hem de şans getiren bir mesaj ya da tılsımlı bir semboldür şeklinde tanımlanmıştır (Morris, 1999, s. 10). Nazarın daha çok güzel insanlara, çok sayıda malı ve mülkü olanlara, şöhretlilere, işinde üstün başarı gösterenlere, değerli maddelere, yeni olan gelişmelere, yeni evlenen gençlere, yeni doğan çocuklara, yeni alınan ev ve arabalara, ürünü bol olan bağa ve bahçeye değdiği düşünülmektedir. Çünkü insana çekim ve istem oluşturan tüm güzel oluşumları göz önündedir, bu yüzden kıskanılmakta ve nazara maruz kalmaktadır (Gökbuket, 1979, s. 6, Karahan, 2007, s. 58) Bu gibi durumlarda nazarı önlemek için halk arasında yaygın olarak kullanılan bazı yöntemlere başvurulur. Bu yöntemlerin başında ise muska yazdırmak gelmektedir. Yazdırılan muska koruma amaçlı kullanılır.

Nazarlık taşıyan kişinin kötülüklerden korunacağına olan inançla birlikte ortaya çıkan muskalar sahibini bir hastalıktan ve tehlikeli dış faktörlerden korumak ya da tedavi amaçlı sihirli, büyüsel ve dini bir güce sahip olduğuna inanılan yazılı bir tılsımdır (Kömürücü, 2005, s. 85). Genellikle konusunda uzman şeyhler, hocalar tarafından, şerit şeklinde hazırlanan bir kâğıda Kuran-ı Kerim’den bir veya birkaç sure, dua ya da Allah’ın 99 güzel isimlerinden yazılır. Sedat Veyis Örnek’e göre muskaların içine özellikle Fatiha Suresinin yazılmasının altında yatan gerekçe ise kutsal kitap Kuran-ı Kerimin ilk suresi olmasıdır (Örnek, 1966, s. 47). Başlangıcından sonuna

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

doğru 7 kat kıvrıla kıvrıla üçgen şeklinde toplanan muska daha sonra muşamba, deri, teneke, gümüştan ya da altından yapılmış bir hazneye sarılır (Bkz. Fotoğraf: 1-2-3). Bazen de kumaşa dikilerek bir kordon ile boyuna asılır, kola takılır, sağ omuza iğnelenir ya da giysinin iç tarafına bir yere dikilir (Erbek, 2002, s. 124, Kömürcü, 2005, s. 85). Yatarken yastığın altına koyanlar da vardır. İslam dünyasında dört köşeli veya kalp biçiminde kaplara konan muskaların da kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir (Kömürcü, 2005, s. 85). İslam dininde nazarın varlığı kabul edilmiştir ancak yukarıda sayılan uygulamaların yapılması yasaklanmış ve haram kılınmıştır. Geçmişten günümüze bu uygulamalar halen devam etmektedir. Nazar muskasının 7 kat sarılması, muskanın dış faktörlere maruz kalmasını engellemek, etkisini ya da gücünü zayıflatmak için gerekli bir uygulamadır. 3, 5, 7 gibi tek sayılar İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası dönemlerde uğurlu ve kutsal kabul edilmiştir. Üzerine yüklenen mistik anlamları ile muskayı daha etkili kılmak için 7 sayısından yararlandığı görülmektedir. Muskanın, vücudun sağ tarafında taşınmasına dikkat edilmesi ise, dinle ilgilidir. Halk arasında kişinin sağ omzunda iyi amelleri yazan, sol omzunda ise kötü amelleri yazan meleklerin bulunduğu inancı vardır ve sağ tarafın kötü güçlerin etkisinde kaldığı düşünülür. Bu yüzden muskanın sağ tarafta taşınması uygun görülür (Çıblak, 2004, s. 5).

Fotoğraf 1-2-3: Kötülüklerden Korunmak İçin Yazılmış Bir Muska, 7 Kat Kıvrılarak Üçgen Şeklinin Verilmesi ve Deri İle Kaplanması

Geleneksel Anadolu Halı ve Kilimlerinde Muska Yanışı

Geleneksel dokumalar başlangıçlarından itibaren sadece insanların fiziksel ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda psikolojik beklentilerini de karşılamak için yapılmıştır. Dini inançlar ve düşünceler, insan ruhunu zenginleştirmiş ve geliştirmiştir. Bu durum ürettikleri sanat ürünlerine de yansımıştır. Geleneksel dokumalar insanların inançlarını, özlemlerini, acılarını, beklentilerini, ruhsal durumlarını, anılarını kısacası yaşama dair olan ne varsa onu yansıtırken bir kültürü, bir yaşam biçimini de içine gizlemiştir. Dokuma tezgâhlarının portatif olması, kolay taşınabilmesi, yaylak-kışlak arasında yaşam süren bir toplum için büyük bir getiri haline dönüşmüştür. Gündelik kullanım ihtiyaçlarının bu şekilde karşılanması için her gittikleri yerde dokuma geleneği yaşamın içinde devam eden bir doğal üretim mekanizması olarak işlem görmüştür.

Geleneksel dokumaların ortak özelliklerinden birisi kuşkusuz yanış çeşitliliğidir. Genellikle bitkisel ve geometrik yanış anlayışı hâkimdir ve stilizasyonlar bu yanışlar üzerinden çeşitlendirilerek yapılmaktadır. Her yörenin kendine has bir dokuma geleneği ve deseni vardır. Bu dokumalara ayrıntılı olarak teknik ve desen özellikleri açısından bakıldığında aynı yanışın farklı şekilde adlandırıldığı ya da birbirine benzer birçok sembole aynı adlandırmanın yapıldığını görmek mümkündür. Bölgelere ve dokuyan kişiye göre farklılıklar gösteren yanışlar genellikle dokuyucunun kendisinin bir anlam yükleyerek isimlendirmesi ile tanımlanmıştır. Farklı isimler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

alan bu yanlışlar dokuyucu tarafından çevresindeki eşyalardan, bitkilerden, yaşadığı topluluğun gelenek ve göreneklerinden veya halk arasında anlatılan hikâyelerden esinlenerek şekillendirilmiştir. Yanlış ve desenlere verilen isimler gerçekte örnek alınarak meydana getirildiği eşyanın veya bitkinin bazen de bir olayın adı olmuştur (Ürer, 1999, s. 648-657).

Başlangıcı taş devrine kadar uzanan Şamanizm ilkel bir din ve inanış şekli olarak kabul edilmektedir. Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları, şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünü olan Şamanizm, Sibiryalı halkları başta olmak üzere Kuzey Asya toplulukları, Moğollar ve Türklerin tarihi ve kültürü içinde ayrı bir öneme sahiptir (Öger ve Gönel, 2011, s. 233). Küçük farklılıklar ile Orta ve Kuzey Asya, Kuzey Amerika ve Büyük Okyanus'ta ilkel kavimlerde görülen ve bu gün hala uzantıları hayat bulan bu inanışı bir din olarak değil de, kültür unsuru veya şifacılık olarak kabul edenlerin sayısı hiçte azımsanmayacak ölçüdedir. Şifacılık gibi uygulamaları bulunan bu inanışın Orta Asya ve Kuzey Asya'da birçok toplulukta görüldüğü gibi, Türklerin de ilk dinleri arasında olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde halen yaşantımızın bir parçası olan nazar inancı ve nazara karşı önceden alınan tedbirler arasında yer alan muska yazdırma gibi adetlerin kaynağının Şamanizm olduğu düşünülmektedir. Yüzyıllardır uygulana gelen şekli ile sürdürülmekte olan muska yazdırma geleneği ve nazara karşı iyi geldiği inancı günümüzde de halen devam etmektedir.

İnsanoğlunun eskiden beri bir tutkusu haline gelen süslemek ve süslenmek geleneksel Anadolu halı ve kilimlerinde çeşitli ebat, renk, simge ve semboller ile ifade edilmiş yanlışlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli duygu ve düşünceleri anlatmada kullanılan yanlışlar tek tek görülebildiği gibi, birkaç yanlışın bir araya gelmesi ile uyumlu bir şekilde aynı kompozisyonda görmek de mümkün olmaktadır. Ayrıca yanlışlar yalın olarak ifade edildiği gibi bazı yanlışlar birleştirilerek belirli anlamlar kazanmaktadır. Yanlışlara yüklenen anlamların zenginliği ve çeşitliliği, geleneksel dokumaların tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Geleneksel dokumalarda görülen yanlışlar, taşıdıkları anlamlara göre gruplara ayrılarak bir sınıflamaya tabi tutulmuşlardır. Doğum ve çoğalma ile ilgili yanlışlar, yaşamı simgeleyen yanlışlar, ölüm ile ilgili yanlışlar şeklinde üç ana grupta incelenmektedir (Erbek, 2002, s. 1-218). Konumuz olan muska yanlışları ise yaşamı simgeleyen yanlışlar grubunda bulunan korunma ile ilgili yanlışlar arasında yer almaktadır.

Geçmişten günümüze tüm toplumlarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak koruma amaçlı ortaya çıkan ve inanç sistemi içerisinde önemli bir yer tutmayı başaran nazar ve nazarla ilgili yanlışlar, geleneksel dokumalarda da önemli ölçüde kullanılmıştır. Geleneksel yaşamda halk, göz değmeye karşı korunmanın en kolay yolunu dokumalarına nazar yanlışını dokumakta bulmuştur. Bu nedenle nazara iyi gelmesi amacı ile halı ve kilimlerin başlangıcında ve bitiminde yer alan kilimlik olarak adlandırılan kısma göz yanlışları dokunmaktadır. Böylece, dokumaya ve dokuyucuya göz değmesinin önlenmesi düşünülmektedir (Deniz, 2000, s. 184, Ölmez, 2012, s. 503). Ayrıca dokumaların bir yerinde mavi boncuk kullanarak nazara karşı önlem alanlar da bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf: 4). Eski Türkler boncuk-moncuk olarak adlandırdıkları değerli ve tılsımlı taşı, kişinin ya da atının boynuna, hatta saçağının tepesine, takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak isterlerdi. Bu koruyucu boncuğun mavi olmasının nedeni; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok az rastlanması ve mavi gözlerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir (İnan, 1963, s. 3138). Bu geleneğin devamı olarak görülen dokumalarda mavi boncuk kullanımı da oldukça yaygındır. Bazen halı ya da kilimin hiç fark edilmeyecek bir yerinde dokuma yaparken atkı ipliğine geçirilmiş olan mavi boncuk dokumaya yerleştirilir bazen de dokuma bittikten sonra saçaklarına mavi boncuk bağlanır (Bkz. Fotoğraf: 5).

Turkish Studies

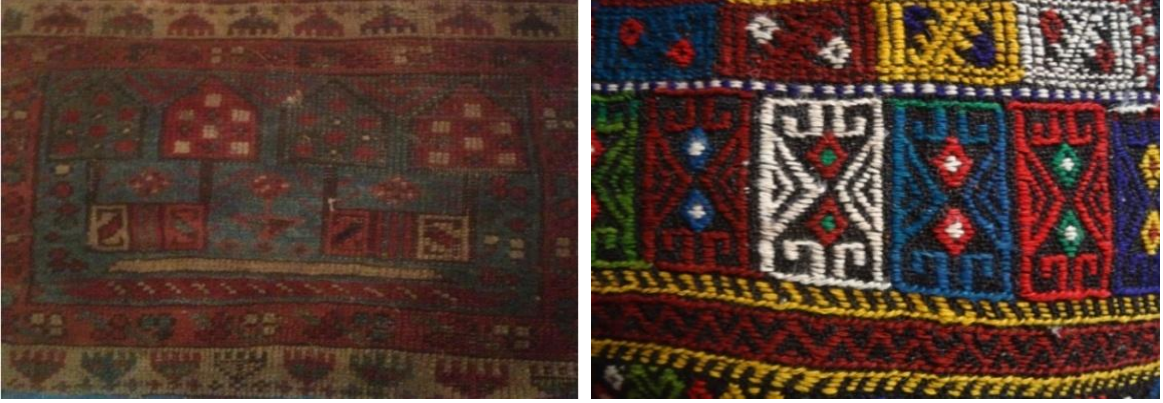
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Fotoğraf 4-5: Nazardan Korunmak Amaçlı Dokumalarda Mavi Boncuk Kullanımı

Göze göz ile karşılık vermek en basit karşı koyma tekniği olarak kabul edilmiştir. Gözden çıkan vurucu kuvvetin zararından korunmanın tek yolu olarak yine gözden faydalanılmıştır. Bu yüzden göz şeklindeki her nesne ya olduğu gibi ya da renk ve biçimi değiştirilerek nazarı uzaklaştırıcı muska yanışı olarak dokumalarda yerini almıştır (Bkz. Fotoğraf: 6-7).

Fotoğraf 6-7: Geleneksel Dokumalarda Muska Yanışının Kullanımı

Üçgen en basit şekli ile karşımıza çıkan muska yanışıdır. Genel olarak geometrik bir form olan eşkenar üçgen ile sembolize edilen muska yanışı yörelere göre oldukça çeşitlilik göstermektedir (Bkz. Çizim: 1-2-3).

Çizim 1-2-3: Geleneksel Dokumalarda Kullanılan Muska Yanışlarından Örnekler

Anadolu kültüründe cinlerden, doğaüstü kötü güçlerden korunmak için dua ve ayetlerden faydalanılmaktadır. Yine bu bağlamda muskalar yazdırılarak, bu tür etkilerden korkup, korunmak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

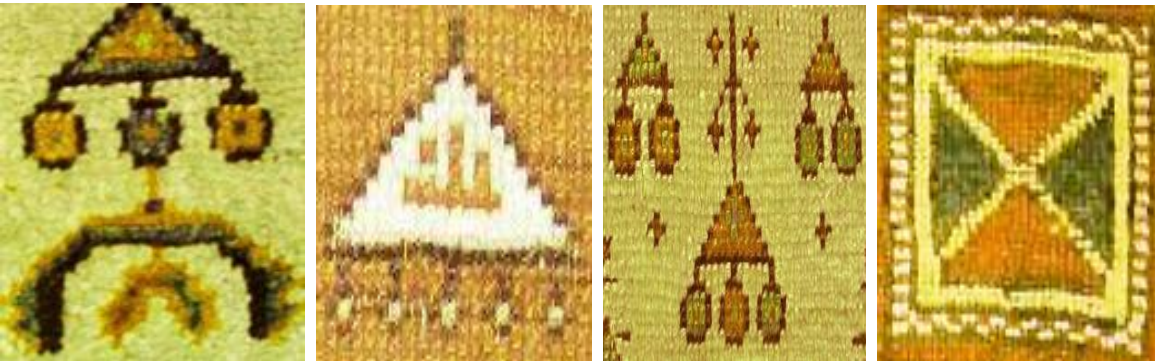
isteyen kişilere takıldığı bilinmektedir (Gökbek, 1998, s. 1-194). Geleneksel dokumalarda muska yanışı korkulardan korunmak için sıklıkla kullanılan bir yanış olmuştur (Bkz. Fotoğraf: 8-9-10-11-12-13-14-15-16-17). Muska yanışının yer aldığı dokumalar bu yüzden Anadolu insanının gözünde çok değerlidir. Çünkü dokuyanın evini, mutluluğunu nazardan ve kem gözden koruduğuna inanılır ve yere serilen bir çeşit nazarlıktır (Etikan ve Kılıçarslan, 2012, s. 107).

Anadolu'nun tarih boyunca büyüklü-küçüklü çok çeşitli grupları bünyesinde barındırması nedeni ile dokumalar da bu durumdan etkilenmiştir. Teknikleri ve desenleri açısından değerlendirildiğinde çok çeşitlilik gösterdiği fark edilmektedir. Ancak, bölge özelliklerini de bünyelerinde barındırdığı da bir gerçektir. Özellikle geleneksel olarak aile içi üretim ile yapıldıkları için ve tekniğin getirmiş olduğu birtakım kısıtlamalar nedeni ile desen bakımından çok az değişikliğe uğramışlardır. Kız alma-verme, bir yerden başka bir yere göç edilmesi vb. nedenler dokuma geleneğinin ve ürünlerinin bir yerden başka bir yere kolayca taşınmasını sağlamıştır. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde bir dokumayı tarihlendirmek zorlaşmaktadır (Koyuncu Okca, 2014, 946-947).

Türk kültüründe Türklerin hayatlarında önemli bir yere sahip olan nesne, eşya veya varlık adlarının sayısı da, bu adların kullanım alanı da çok geniştir. Anadolu sahasında muska yanışı değerlendirildiğinde birçok yörede benzer ve benzemezlikleri bünyesinde barındırarak oldukça çok tercih edilen bir yanış olduğu görülmektedir. Farklı adlandırmaların da görüldüğü bu motife Afyonkarahisar (Bayat, Emirdağ), Ağrı, Antalya (Döşemealtı, Toros Yörükleri), Balıkesir, Çanakkale (Ayvacık), Eskişehir, Hakkâri, İzmir (Bergama), Kahramanmaraş, Karaman (Taşkale), Konya (Eskibilecik, Karapınar, Yükselen), Malatya (Akçadağ), Mersin (Gülнар), Sivas, Uşak (Eşme), Van yörelerinde muska yanışı adı verilirken Balıkesir'de (Yağcıbedir) tutmaç suyu, İzmir'de (Bergama) muskalı, Muğla'da (Fethiye-Milas) payam ağdırma-yan hamaylı, Şanlıurfa'da nuvuşt yanışı adı verilmektedir (Karataş, 2013, s. 335-336) .

Fotoğraf 8-9-10: Geleneksel Uşak-Eşme Kilimlerinde Kullanılan Muska Yanışları

Fotoğraf 11-12-13-14: Geleneksel Milas Hahlarda Kullanılan Muska (Payam Ağdırma-Yan Hamaylı) Yanışları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Fotoğraf 15-16-17: Uşak-Eşme Kiliminde Muska Yanışlarının Kullanımı

Tüm bu çeşitlilikler Türk kültürünün ne kadar zengin bir alt yapıya sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu yüzden geleneksel dokumalardaki yanışlar, renkler ve desenler bir bütün halinde yani kullanım işlevleri ve içerdiği anlamları ile koruma altına alınmalı, yaşatılmalı ve gelecek kuşaklara aktarımı sağlanmalıdır. Geleneğin değişip dönüşerek varlığını koruması ya da zayıflayarak yok olmasına dair mevcut değerlendirmeler, büyük oranda “işlev”e vurgu yapma noktasında birleşmektedir. Bir gelenek ya da herhangi bir kültür ögesi, işlevini tamamlamışsa ve genellikle buna yol açıp ivme kazandıran daha güçlü bir alternatif ya da alternatifler ile karşılaşmışsa, yok olma sürecine girmiş demektir. Bu noktadan itibaren söz konusu kültür ögesi ya evrilerek yeni bir formda varlığını sürdürecektir, ya geçmişte kalmış kültürel bir hatıraya dönüşecek ya da tamamen unutulacak ve kaybolup gidecektir (Çevik, 2014, 115). Bu değişim ve kayboluşlara dur demek bir kişi ya da bir kurumun sorumluluğunda değildir. Toplumun tüm kesimi bu değişim ve kayboluşlara duyarlı hale getirilip her birey üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmediği sürece kültürümüzün yapı taşları bir bir yok olup gitmeye mahkûmdur.

Sonuç

Geleneksel sanat ürünlerinin tümünde olduğu gibi geleneksel dokumalarda da yoğun olarak gözlemlenen herhangi bir duygu ve düşüncüyü simgelemek veya belirli bir fikri anlatmak amacı taşıyan, kökenleri inançlara dayanan sembolik yanışlar kişilikten öte toplumca kabul gören ortak değerler taşır, bu yanışların kendilerine özgü anlamları ve hikâyeleri bulunmaktadır. Geleneksel dokumalar geçmişteki kültürel değerlerin günümüze aktarılmasında önemli bir görev üstlenmiş ve insan ile iç içe olan organik bir bağ kurmuştur. Bir arada yaşayan insanların ortak özelliğini, inançlarını, göreneklerini temsil etmiş ve onların diğerlerinden ayrılmasını sağlamıştır. İnsanın ortak döngüleri (varoluş, yaşam, doğum, düşün, üreme, ölüm) üzerine kurgulanan semboller bütün kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de söylenemeyen tüm duygu ve düşüncelerin sesi olarak dokumalara aktarılmış ve tüm insanlığa duyurulmaya çalışılmıştır. Bir takım düşüncelerin topluma kabul ettirilmesinde ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynayan semboller, üretildiği dönemin ya da toplumun yapısı ve değer yargıları konusunda bilgiler veren kitabeler şeklini almıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Mağara ve kaya duvarlarına çizilen işaretlerden günümüze kadar geçen süre içerisinde insanoğlu sembolleri geliştirmiş ve bu sembolleri hayatın bir parçası olarak yaşamından çıkartmamıştır. Geleneğin içerisinde yoğrularak gelenekten beslenen dokumalarda görülen ve insanların mutluluk, korku, inanç ve duygu yoğunluğu içerisinde ortaya çıkardığı sembollerin hepsi insana özgü duygu ve düşünceleri barındırmaktadır. Dokumanın keşfedilmesi ve desenlendirme tekniklerinin geliştirilmesinin ardından yanlışlar Türk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir aracı olmuştur. Bu yanlışlar renk gibi diğer bir sembolik olguyu da içine alarak sembolik ifadeleri günümüze taşımış ve duygulara tercüman olmuştur.

Yanışlar toplumda bir düzenin oluşmasında da önemli bir rol oynar. Toplum üyelerini bir araya getiren geleneksel değerlerin kökeni unutulmadıkça toplumda sessiz kurallar işlemeye devam edecektir. Yanışlara verilen anlamlar birçok nedene bağlı olarak (coğrafi, sosyo-kültürel, siyasi, dini) değişiklik gösterse de özünde aynı mantık çerçevesinde şekillenmiştir.

Nazar inancı Türk toplumunda doğru olarak anlaşılamamıştır. Din ve batıl inancın birbirine karıştığı uygulamalar ile karşılaşmak mümkündür. İslamiyet'te nazarın kabul edilmesi ters etki yaparak toplumda nazarlıklara olan inanç da kuvvetlenmiş ve insanların dua ile birlikte İslamiyet'in ret ettiği ve yasakladığı uygulamaların kullanılmasına devam edilmiştir. Geleneksel dokumalarda da oldukça fazla karşımıza çıkan muska yanlışları da bu durumu belgeler niteliktedir. Yapılan alan araştırması sonucu tespit edilen dokumalardaki muska yanlışlarının özellikle üçgen bir form etrafında şekillendiği görülmektedir ki üçgen form da muska yanlışının çıkış noktası ile olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Hem süsleme amaçlı hem de koruma amaçlı dokumalarda yer alan muska yanlışının İslamiyet öncesinde ve İslamiyet sonrasında da kullanıldığı ve kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir.

Kaynağı tarihin derinliklerinde gizli olan nazar kavramı tüm toplumlarda farklı biçimlerde şekillenmiştir. Nazar ve nazarlık inancı toplumun hemen hemen her kesiminde yaygın olarak geçerliliğini ve işlevselliğini korumaktadır. Nazardan korunmak için Anadolu'nun genelinde yöresel olarak çok çeşitli ve birbirine benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Nazardan korunmak için insanların en başta başvurdukları şey, nazara uğrayacak kişi ya da nesnelere, nazarının degeceği düşünülen kişilerden uzaklaştırmaktır. Nazara karşı koymak için koruyucu özelliği olduğuna inanılan muska yazdırma işleminin geleneksel dokumalarda muska yanlışları olarak karşımıza çıkması, geleneksel dokumaların sadece kullanım amacı ile dokunmadığını aynı zamanda sevgi, özlem, üzüntü, acı ve inanç gibi duygulara da tercüman olduğunu ispatlamaktadır. Anadolu kadını korkularının üzerine, dokumalarında yer verdiği, muska yanlışları ile giderek aslında korkulacak bir şey olmadığını ispatlamışlardır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş. H. (1993). Üzerlik, *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Kasım 1991 Adana) Bildiriler*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- BAYRI, M. H. (1995). *Nazar ve Nazarlıklar, Türk Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara.
- BORATAV, P. N. (1997). *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BÜYÜKÇELEBİ, Ö. (2004). *Nazarın Afetleri ve Korunma Yolları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, İ. (1974). *Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler*, Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- ÇEVİK, M. (2014). Kültürel Değişim, Gelenek ve Türk Halk Hikâyeciliği/Cultural Change, Tradition And Turkish Folk Storytelling, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume: 9/12, Ankara, www.turkishstudies.net, Doi Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7482.
- ÇIBLAK, N. (2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, Sayı:15.
- DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DUNDES, A.(1992). *Wet and Dry, The Evil Eye: An Essay in Indo European and Semitic Worldview. The Evil Eye (A Case Book)* University of Wisconsin Press.
- EMİN, V.B.İ. (1996). *Cin, Şeytan, Büyü ve Nazardan Korunma*, Uysal Kitapevi, Ankara.
- ERBEK, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Yanışları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Duman Offset Ltd., Ankara.
- ERGÜR, A. (1997). Gelenek Görenek ve İnançların Halk Sanatına Etkisi, *5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ETİKAN, S. ve KILIÇARSLAN, H. (Kasım-Aralık 2012). Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Yanışı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E*, Sayı:10.
- GÖKBEK, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖKBUKET, M. (1979). Anadolu'da Göz ve Nazar İnançları, *Türkiyemiz*, Sayı:29, Yıl: 10, Apa Offset Basımevi, İstanbul.
- HAHÇERLİOĞLU, O. (1984). *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- İNAN, A. (1963). Nazarlıklar, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 3.
- KARAHAN, R. (2007). *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KARATAŞ, M. (2013). *Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları-Anadolu Sahası*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Muğla.
- KOŞAY, H. Z. (1956). Etnografya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı:1, Maarif Basımevi, Ankara.
- KOYUNCU OKCA, A. (2014). Düz Dokumalar İle İlgili Kaynakça Değerlendirmesi/ Assessment of The References Regarding Flat Weaving, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume: 9/3, Ankara, www.turkishstudies.net, Doi Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6376.
- KÖMÜRCÜ, D. (2005). *Büyü, Fal, Burç, Muska ve Nazar*, Şamil Yayınları, İstanbul.
- KUŞAT, A. (2003). *Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Yaklaşım*, Lâçin Yayınları, Kayseri.

- OĞUZ, B. (2001). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, Anadolu Aydınlanma Vakfı, İstanbul.
- ÖGER, A. (2010). Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar/ Sanatoriums and Their Applications in and Around Tarsus, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume: 5/1, Ankara, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1249>.
- ÖGER, A. ve GÖNEL, T. (2010). Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri/ The Shamans Among The Uyghur Turks and The Shamans' Treatment Methods, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume: 6/4, Ankara, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2821>.
- ÖLMEZ, F. N. (2012) Ölüm Olgusunun Türk Dokumalarına Yansıması, *Defin*. Editör: Emine Gürsoy Naskali, Tarihi Kitabevi.
- ÖRNEK, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- SOYDAN, S. (2013). Derleme Sözlüğünde Dokumacılık Mesleği İle İlgili Söz Varlığı, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume: 8/4, Ankara, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4903>.
- TEZCAN, M. (1996). *Kültürel Antropoloji*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TATLILIOĞLU, D. (1998). *Türkmen İruımları (Halk İnançları)*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- ÜRER, H. (1999). Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygı Geleneği ve Bindallı Yanışli Kilimler”, *Erdem (Halı Özel Sayısı-III)*, Cilt: 10, Sayı: 30, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- WESTERMACK, E. (1961). *Nazar Değmesi İnanıcı*, Yeni Matbaa, Ankara.
- YETKİN, Ş. (1973). *Türk Halı Sanatı*, Ankara.
- YILDIRIM, L. (2006). Geleneksel Sanattan Günümüz Tekstil Sanatına Sembolizm Olgusunun Değişimi, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu (16-18 Kasım 2006)*, Cilt: 1, İzmir.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- KOYUNCU OKCA, A., Geleneksel Anadolu Halı ve Kilimlerinde Nazar İnanıcı: Muska Yanışı, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1659-1676, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7875>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

